

התאנים הטובות והתאנים הרעות

עיון בפרק כ"ד בספר ירמיהו ומשמעותו לדורנו

ראשי פרקים

- א. המראה
- ב. המשל
- ג. הנמשל
- ד. רקע היסטורי
- ה. סיבת הנבואה
- ו. נבואה שניתנה לדורות

א. המראה

הראני ה' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל ה' אחרי הגלות נבודראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש והמסגר מירושלם ויבאם בבל. הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הפפרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע. (ירמיהו כ"ד, א-ב)

ירמיהו מקבל מראה נבואה אחרי הגליית יהויכין מלך יהודה, החרש והמסגר על ידי נבוכדנאצר מלך בבל, שנה זו היא שנתו הראשונה של צדקיהו¹. במראה זה ירמיהו רואה שני דודאי (סלי) תאנים מוכנים ליד היכל ה' כאילו הובאו כביכורים. הראשון מלא תאנים משובחות - תאנים שנלקטו בזמן, ואילו בשני תאנים רעות שלא תאכלנה מרע - תאנים שנלקטו מאוחר והתקלקלו לפני לקיטתן בעודן על העץ.

1. יש לציין כי לא צדקיהו מוזכר בתיארוך הנבואה אלא יהויכין. ייתכן שהסיבה לכך היא הפורענות הקשה המתוארת בהמשך הנבואה על המלך העכשווי - צדקיהו, לעומת הנחמה, הגאולה, למלך הגולה - יהויכין. כמו כן אפשר להסיק מכאן שישנה מורת רוח מהמלך העכשווי, אך דבר זה אינו מחויב.

ב. הנמשל

בנבואה זו נמשלו יהויכין והגולים עמו לתאנים טובות לא בגלל זכות שהגיעה להם מצדקותם, שהרי יהויכין והגולים עמו חטאו באותה חומרה כצדקיהו והנשארים, אלא משום שהם עשו כדבר ה' שהעביר להם ירמיהו, להיכנע בפני בבל כדי שתישאר פליטה² ליהודה. זו גזירת ה' שבבל תשלוט³ ואין למרוד בה, אלא לחכות שהיא תרד⁴ ואז לשוב לחיים הרגילים⁵.

לעומתם, צדקיהו נמשל לתאנים רעות שכבר אין סיכוי שאיש יאכל אותם. לאנשים אלה אין סיכוי. הוא מרד בבבל ולא עשה כדבר ה'⁶, ולכן הוא והעם הנשאר ביהודה יאבדו מהארץ.

ג. הנמשל

כה אמר ה' אלהי ישראל כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה. ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש. ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני ה' והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי יָשְׁבו אלי בכל לבם.

וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנה מרע כי כה אמר ה' כן אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת שריו ואת שארית ירושלים הנשארים בארץ הזאת והישבים בארץ מצרים. ונתתים לזעוה (קרי) לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקומות אשר אדיחם שם. ושלחתי בס את החרב את הרעב ואת הדבר עד תָּמַם מעל האדמה אשר נתתי להם ולאבותיהם. (פסוקים ה'-י')

התיאור מתאפיין בביטויים רבים וקשים על ההרס ביהודה ולעומת זאת בביטוי מפורש על הגאולה לאלה שכבר יושבים בגלות. בעוצמת הנמשל אנו רואים את הנחרצות והחשיבות שרואה הנביא בנבואה זו, הוא לא מקמץ במילות ההרס ובכך גורם לתיאור נורא של המאורע שיקרה שנים מעטות לאחר אמירת הנבואה.

2. המלבי"ם מסביר שהם נשלחו לבבל לטובה, כמו יוסף במצרים, שאמר זאת במפורש לאחיו: "...וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה..." (בראשית מ"ה, ז). בנוסף, מופיע במדרש תנחומא פרשה נ"ח סי' ג': "...ואת אילי הארץ לקחי' (יחזקאל י"ז) אלו חורי יהודה ובנימין שעליהן נאמר יכה אמר ה' וגוי כתאנים הטובות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה (ירמיה כ"ד), וכתוב יושקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט'), וכי משום דצדיק, וישקד ה' על הרעה ויבא את הרעה? אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיהו כדי שלא תשתכח מהן תורה שבע"פ וישבו בתורתן בבבל מן אותה שעה עד היום ולא שלט בהן לא אדום ולא יון ולא גזרו עליהם שמד...". כלומר, לכפל הגלויות הייתה סיבה - לימוד ופיתוח התורה, שהרי צדקיהו והגולים אחרי החורבן נעלמים, ואילו יהויכין וגלות "החרש והמסגר" שבים לארץ.

3. ירמיהו כ"ז, ו-ז. נבואה זו נאמרה בימי יהויקים.

4. עפ"י הנבואה, בבל תרד בעוד שני דורות: "ועבדו אתו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו עד עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדלים" (שם שם, ז).

5. הדים לכך אפשר לראות אצל יוספוס פלוויוס ב"מלחמות היהודים" ספר שישי פ"ב: "ישמש לך דוגמא נאה יהויכין מלך היהודים... יצא הוא עצמו מרצונו הטוב את העיר לפני הילכדה... ובלבד שלא ימסרו המקומות הקדושים בידי האויב, ושלא יראו את בית האלקים בלהבות". פלוויוס קורא ליוחנן, מנהיג ירושלים, להיכנע לרומי באותה דרך שנכנע יהויכין לבבל על פי ה'.

6. עיין בדברי הימים ל"ו, יב: "...לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה"י".

ד. רקע היסטורי

העם שבור ממכות חוזרות ונשנות. אחת עשרה שנה וחצי לפני מלכות צדקיהו, יאשיהו המלך נהרג וצבא יהודה הושמד על ידי פרעה-נכה על ידי פרעה-נכה מלך מצרים. יהואחז בן יאשיהו מומלך על ידי העם ופרעה-נכה שב שלושה חודשים אח"כ, מוריד אותו ממלכותו וממליך את יהויקים אחיו במקומו. העם מנסה לבנות את עצמו מחדש בימי יהויקים, ובימיו נבוכדנאצר כובש את יהודה. אמנם יהויקים מורד בבבל ומצליח לגרשם לשלוש שנים אך לאחריו חוזר נבוכדנאצר לירושלים והורג את יהויקים. בנו יהויכין, מולך במקומו במשך שלושה חודשים, עד לכניעתו בפני בבל. נבוכדנאצר מגלה רק את המלך, השרים, גיבורי החיל והחרשים (מְצַרֵי הנשק), כדי להשאיר תשתית הכרחית מינימלית למקרה הצורך, באם מצרים תנסה לחזור למלחמה בבבל.

אחת עשרה שנה בלבד לאחר אמירת נבואה זו, חרב בית המקדש, העיר נהרסת והעם גולה ברובו. בני צדקיהו נרצחים לעיניו, הבבלים מנקרים את עיניו ושולחים אותו למאסר. ביום ראש השנה שלאחריו נרצח גדליה והעם בורח למצרים מפחד הבבלים. כתוצאה מיציאה זו, נותרה הארץ נטושה, גולים אלה לא שבו לארץ אלא נשארו במצרים⁷. הנבואה ממרכזת לשון גאולה על יהויכין והגולים, היא מתחילה להתממש בזמן מוקדם יותר משיבת ציון: בסוף ספר מלכים ב'⁸ אויל-מורדך מלך בבל משחרר אותו מכלאו ומרוממו מעל כל המלכים אשר אתו. יהויכין שוחרר מכלאו שלושים ושבע שנה אחרי שהוגלה לבבל. שארית הטובה בנבואה זו לא נתקיימה ביהויכין עצמו אלא בזרעו וברע הגולים האחרים.

ה. סיבת הנבואה

בני העם הנותרים בארץ מאמינים שהם היחידים שיוותרו בחיים, הם בטוחים שהם הניצולים היחידים מפגיעת נבוכדנאצר מלך בבל. הם מאמינים שהמלך, השרים, גיבורי החיל וכל החרש והמסגר הוגלו ויאבדו בבבל. העם חושב שה' עזב את הארץ מכיוון שמלכם עזב, לכן הם שוקעים עוד יותר בעבודה זרה, ניאוף ועיוות משפט, ושוקעים לשחיתות מוסרית מזעזעת. החטאים נעשים בגיבוי נביאי השקר בעם, שמנבאים טובה קרובה, מול הפרועות שמנבא ירמיהו.

יחזקאל רואה במראה את העבודה הזרה בתוך בית המקדש וסביבו:

ושבעים איש מזקני בית ישראל... ואיש מקטרתו בידו נְעַמְר עֲנַן הקטרת עלה. ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים... כי אמרים אין ה' ראה אתנו עזב ה' את הארץ... וַיָּבֵא אֹתִי אֶל פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה' אֲשֶׁר אֶל הַצִּפּוֹנָה וְהִנֵּה שָׁם הַנְּשִׁים יֹשְׁבוֹת מִבְּכוֹת אֶת הַתְּמוֹז... וַיְבֵא אֹתִי אֶל חֲצַר בֵּית ה' הַפְּנִימִית וְהִנֵּה פֶתַח הֵיכַל ה' בֵּין הָאוֹלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וְחֲמֵשָׁה אִישׁ אַחֲרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קְדָמָה וְהִמָּה מְשַׁחֲוִיֹּתָם קְדָמָה לִשְׁמֵשׁ... וְגַם אֲנִי אֵעֲשֶׂה בַחֲמָה לֹא תַחוּס עֵינִי וְלֹא אֶחְמַל וְקָרָאוּ בְּאָזְנִי קוֹל גְּדוֹל וְלֹא אֲשַׁמַּע אוֹתָם. (יחזקאל ח', יא-יח)

יחזקאל קורא כנגדם: "...ודם תשפכו והארץ תירשו!... ואיש את אשת רעהו תמאתם והארץ תירשו!..." (לי"ג, כה-כו). מזה שנים רבות מתרים הנביאים בעם שבגלל חטאיהם יפלו הם

7. בירמיהו מ"ד מסופר על הגולים למצרים שממשיכים לעבוד ע"ז, ירמיהו מתנבא שם ואומר להם שהם לא ישובו אלא רק פליטי חרב.

8. כ"ה, כז-ל. בירמיהו נ"ב, לא-לד מופיע סיפור זה בשינויים קלים.

והמקדש עימם לתהום, ובנבואתו זו הוא חותם את הגזירה בפירוש: החוטאים יעלמו מהאדמה ולא ישובו אליה.

הנבואה בה אנו עוסקים באה כנבואת מפנה בימי מלכותו של יהויכין (בכל הנבואות שמתייחסות אליו הוא מוגדר כמלך, למרות שהוא גולה) עד נבואה זו יהויכין היה מלך, מכאן ואילך הוא (מלך) גולה. הנבואה שלנו, בניגוד לקודמותיה, מספרת על גאולה עתידית לגולים ולא פורענות, כנבואה זו:

...ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם וביד נבוכדראצר מלך בכל וביד הכשדים. והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת אשר לא ילדתם שם ושם תמותו. ועל הארץ אשר הם מנשאים את נפשם לשוב שם שמה לא ישובו... כה אמר ה' קתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומשל עוד ביהודה...
(ירמיהו כ"ב, כה-ל)

נבואה זו מדברת על כך שבנו של יהויכין לא ישב על כסא המלכות, ואכן רק נכדו, זרובבל בן שאלתיאל, חוזר כנציג זרע המלוכה לארץ בשיבת ציון.

בימי גלות החרש והמסגר שלח ירמיהו ספר בו הוא מורה לגולים להשתקע באדמת בבל, לבנות בתים ומשפחות ולהתפלל לשלום העיר אליה גלו, כי לפי שלום העיר יהיה להם שלום.⁹ בהמשך אותה נבואה הוא אומר: "...וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם. ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם ונמצאתי לכם נאם ה' ושבתי את שבותכם (קרי) וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם ה' והשבתי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם..." (פסוקים יב-יד). ירמיהו קורא להם לחכות בסבלנות לגאולה אבל מזוהר אותם לבל ישכחו את המטרה: לחזור לירושלים. כחיזוק לקריאה זו, ירמיהו מזכיר את מראה התאנים¹⁰ ואת העונש לתאנים הרעות, על שלא שמעו לנביאים המנסים להחזירם בתשובה, זאת כדי שישמעו לדבריו ולא יאבדו גם הם בגלות.

העם בתקופת הגלות (לפחות חלקו), עובר תהליך של חזרה לה' כמו שנאמר בנבואתנו: "...כי ישבו אלי בכל לבם..." (פסוק ז)¹¹. בספרים דניאל ועזרא רואים חזרה בתשובה בתהליך השיבה לארץ ובניינה¹². לאחר חזרה בתשובה זו ולאחר שהארץ מרצה את שבתותיה¹³ העם זוכה לשוב לארץ ולבנות את ירושלים ואת הבית השני.

הנביא קורא לעם לשוב אל ה', לא לשכוח את העיר ירושלים ולא לשקוע בגלות ובחטאי העבר. הוא מוכיחם בגלות כשהם ממשיכים לעבוד עבודה זרה, אך העם לא מבין את המצב כמוהו, הם חושבים שמאז שהם הפסיקו לעבוד עבודה זרה (בימי יאשיהו) הם נפגעים ע"י האומות. העם מאמין שה' עזב אותם ולעומת זאת העבודה הזרה תציל אותם. לכן באה הגלות

9. ירמיהו כ"ט, ד-ז.

10. שם, יז-כ.

11. קיימת האפשרות להבין שגם לנותרים יהיה פתח להצלה, באם ישובו גם הם אל ה', עפ"י מ' בולה, דעת מקרא. יש לקבל אפשרות זו מכיוון שהיא גורסת שירמיהו מציג לצדקתו, בנבואה זו, את סיכוי האחרון לחיים, כי בעוד רגע ה' יגרום שהם יאבדו מהארץ.

12. בפרק ו' בעזרא יש הקפדה על דיני הפסח, הטהרה ובדילה מגוים. בפרקים ט"ו-י"ג יש נסיון להוציא את הנשים הנוכריות מישראל, העולים מודעים לבעיה ומתוודים עליה. בספר דניאל הילדים נמנעים מע"ז ולא מוכנים לאכול פת גוים. עפ"י ר' יוסף קרא.

13. עפ"י ויקרא כ"ו, מג; בדברי הימים ב' ל"ו, כא, מפורש שמדובר בשבעים שנות גלות בבל.

על העם, במטרה לתקנם. המטרה מושגת חלקית בלבד, רק דלת העם¹⁴ שבים ואילו העשירים נשארים בבבל.

בימינו, לצערנו, המצב דומה מאד, חלק מהעם היושב בגלות יושב שם כי טוב לו ואינו מעוניין לשוב לארץ.

ו. נבואה שניתנה לדורות

נבואה זו באה ללמדנו שעל העם בשבתו בגלות להתאחד כגוף אחד לעלות חזרה לארצו ולבנותה. העם בגלות בבל קיבל שבעים שנה להתאחד ונכשל במשימתו, בשיבה לארץ הגיעו רק מעטים מהגולים.

בתקופה שקדמה לקום המדינה, העם היה משוסע בפלגים רבים שלא השכילו לעלות יחדיו לארץ. בעקבות זאת נתקלו העולים בקשיים רבים בהקמת המדינה, זאת מכיוון שהם היו מיעוט בארץ מול עמים זרים (בדיוק כמו בימי שיבת ציון¹⁵). גם היום חלקים נרחבים מעמנו עדיין יושבים בגלות ואינם מעוניינים לשוב. בעקבות זאת כוחנו בארץ נחלש מול הקמים עלינו וכוחנו הפנימי נחלש ביותר כתוצאה מהפילוג בחברה שלנו.

הנביא קורא בגלות את שאנו מבקשים כל יום בתפילת שמונה עשרה - שיבה לירושלים ודאגה לשלומה. גם בימינו אסור לנו לשקוע בעצמנו ולשכוח את ירושלים.

ונסיים בדברי החבר: "...כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו' (תהלים ק"ב, טו), - זאת אומרת: ירושלים לא תבנה כי אם כאשר יכספו אליה בני ישראל תכלית הכוסף עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה..."¹⁶.

בתפילה לאחדות העם, קיבוץ נדחי ישראל ובניין ירושלים.

אמן.

14. רק אדם שלא היה לו מה להפסיד מזה שהוא עולה לארץ, עשה זאת.

15. על הצרות עם היושבים בארץ מסופר בספר נחמיה.

16. ספר הכוזרי מאמר חמישי, כז.